

УДК: 342.951:378

Олег Бернацький,
Директор ТзОВ «Юридична фірма
«Адвокат і Закон», Рівне, Україна

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

У статті проаналізовано основні передумови формування академічної доброчесності в Україні станом на початок 2017 року. Окреслено міжнародні підходи до розуміння доброчесності як етичного принципу й системної освітньої практики. Обґрунтовано прогностичні напрями нормативного, цифрового та педагогічного забезпечення академічної доброчесності в українських вищих навчальних закладах. Визначено новітні виклики, зокрема контрактне шахрайство, генеративні технології та самоплагіат. Наголошено на важливості поєднання етичної просвіти, правового регулювання та технологічного контролю.

Ключові слова: академічна доброчесність, плагіат, контрактне шахрайство, штучний інтелект, етична культура, цифровізація освіти, академічна відповідальність

The article analyzes the key preconditions for the development of academic integrity in Ukraine as of early 2017. It outlines international approaches to integrity as both an ethical principle and a systemic educational practice. The article substantiates predictive directions for the regulatory, digital, and pedagogical support of academic integrity in Ukrainian higher education institutions. It identifies new challenges such as contract cheating, generative technologies, and self-plagiarism. The importance of combining ethical education, legal regulation, and technological monitoring is emphasized.

Keywords: academic integrity, plagiarism, contract cheating, artificial intelligence, ethical culture, digitalization of education, academic responsibility

Постановка проблеми. Поняття академічної доброчесності поступово набуває актуальності в контексті глобалізації освітнього простору, активізації процесів академічної мобільності, а також зростання вимог до якості вищої освіти. У світовій академічній спільноті доброчесність розглядається не лише як сукупність норм поведінки в академічному середовищі, але як ціннісна основа діяльності дослідника, викладача та студента [1].

Попри те, що на початок 2017 року в законодавстві України ще не закріплено категорію «академічна доброчесність», а практика боротьби з плагіатом не має системного характеру, світові тренди демонструють, що незабаром це поняття набуде ключового значення у формуванні національної системи забезпечення якості освіти. Уже сьогодні у професійному середовищі обговорюються необхідність створення механізмів виявлення академічного плагіату, формування етичного кодексу науковця та об'єктивного оцінювання освітніх результатів [2].

Зокрема, з боку Міністерства освіти і науки України декларується намір до кінця 2017 року запустити Національний репозитарій академічних текстів як інструмент для виявлення плагіату. Це, на думку А. Г. Шевцова, стане одним із важливих кроків МОН України на підтримку академічної доброчесності в Україні [3]. Передбачається також створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, до складу якого увійде Комітет з етики – орган, що матиме повноваження ініціювати академічну

відповідальність за порушення доброчесності [4]. Це дозволяє припустити, що в найближчі роки буде сформовано правове поле, в якому академічна доброчесність стане як юридичною категорією, так і нормативною основою діяльності вищих навчальних закладів.

Водночас досвід західних університетів демонструє, що найефективнішими інструментами утвердження академічної доброчесності є не лише санкції, а й запровадження системної профілактики, розвиток критичного мислення, підтримка культури етичної відповідальності, зокрема через розвиток спільнот доброчесності [5]. Зокрема, можна відмітити громадську антиплагіатну ініціативу «Дисергейт» створену в Україні у лютому 2016 р. Активістами групи «Дисергейт» є 20 учених і викладачів, які проводять розслідування, розвідки-викриття недоброчесних практик, переважно в дисертаційних роботах і публікаціях українських учених, державних службовців тощо [6].

Отже, постає потреба у напрацюванні візійного бачення розвитку академічної доброчесності в Україні, яке виходило б за межі нормативних підходів і охоплювало б культурні, освітнянські, наукові та цифрові виміри цього феномену. Саме тому актуальною є спроба змодельовати траєкторію розвитку академічної доброчесності в Україні в перспективі наступного десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика академічної доброчесності на початку 2017 року перебуває на етапі становлення як у теоретичному, так і в нормативному аспектах. Хоча саме поняття «академічна доброчесність» у вітчизняному правовому полі поки що не отримало системного закріплення, наукова спільнота активно розробляє методологічні підходи до його осмислення, зосереджуючи увагу на філософських, етичних та правових засадах освітньої культури.

Одним з перших кроків до концептуалізації академічної доброчесності в Україні стало формулювання етичних засад наукової діяльності як необхідного елемента якості освіти. Зокрема, у вітчизняних публікаціях цього періоду підкреслюється важливість формування академічної культури як системи етичних орієнтирів, притаманних як студентству, так і викладачам [7].

У дослідженнях вітчизняних авторів, що стосуються академічного плагіату, підкреслюється, що причинами поширення цієї форми порушень є: низький рівень обізнаності щодо правил цитування, відсутність системної профілактики академічного шахрайства, а також поблажливе ставлення до фактів запозичення без посилання [8]. Хоча національні видання рідко порушують питання фабрикації чи фальсифікації результатів, міжнародна література вже вказує на необхідність розрізнення різних форм академічного порушення, зокрема контрактне шахрайство, написання текстів під чужим ім'ям, самоплагіат та недоброчесне рецензування [9].

Певну цінність для формування національної політики мають напрацювання Міжнародного центру академічної доброчесності (ICAI), який ще у 1990-х роках запропонував власну модель «шести цінностей академічної доброчесності»: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність і мужність [10]. Ці цінності стали основою для формування політик та практик академічної доброчесності в багатьох освітніх установах світу. Хоча в Україні ця модель ще не інтегрована у стандарти освітньої діяльності, вона активно застосовується у багатьох західних університетах як етична основа взаємин між учасниками освітнього процесу.

Крім того, важливу роль у формуванні вітчизняного дискурсу відіграють філософсько-правові підходи, в межах яких академічну доброчесність

розглядають як інтегральну категорію, що охоплює етичні, нормативні й онтологічні виміри поведінки суб'єктів освіти. Відповідно, доброчесність постає не як формальна вимога, а як результат внутрішнього переконання у цінності наукової правди, чесного діалогу та відкритості [10].

Окремим напрямом є дослідження доброчесності в контексті цифровізації освіти. Уже наприкінці 2016 року в окремих українських вищих навчальних закладах почали впроваджуватися локальні ініціативи зі створення електронних баз академічних текстів, що є передумовою до формування загальнодержавного репозитарію. Це, зі свого боку, відкриває перспективи застосування автоматизованих систем перевірки наукових текстів на плагіат, які за кілька років стануть поширеним інструментом в українській академічній практиці.

Таким чином, аналіз наукових джерел, оприлюднених станом на початок 2017 року, дає підстави стверджувати, що в Україні лише формується система знань і практик, пов'язаних з академічною доброчесністю. Однак уже на цьому етапі простежується тенденція до інституціоналізації поняття, що в подальшому, ймовірно, буде закріплено на рівні законодавства, підзаконних актів, локальних положень вищих навчальних закладах та освітніх стандартів.

Мета статті. Мета цієї статті полягає у формуванні теоретичного бачення перспектив розвитку академічної доброчесності в Україні як ключового інструмента забезпечення якості освіти, формування довіри до результатів наукової та освітньої діяльності, а також як етичної основи взаємин у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Академічна доброчесність поступово трансформується з поняття, обмеженого рамками нормативного регулювання, у широку соціокультурну категорію, що охоплює ціннісні засади поведінки всіх суб'єктів освітнього процесу. У сучасному глобалізованому світі вона розглядається як фундаментальна умова формування довіри до результатів навчання, наукової діяльності та інституційного авторитету вищого навчального закладу.

Станом на початок 2017 року в Україні триває лише початкове осмислення сутності академічної доброчесності, при цьому більшість нормативно-правових актів або не містять прямого посилання на це поняття, або трактують його опосередковано, через суміжні категорії (етика, мораль, якість освіти тощо). Утім, саме у цей період формується суспільний запит на переосмислення академічного середовища як простору не лише формального навчання, а й етичної взаємодії. Відповідно, в освітніх колах активізуються спроби окреслити академічну доброчесність у термінах цінностей, які мали б лягти в основу культури викладання, навчання, дослідження та оцінювання.

Особливого значення набуває розуміння академічної доброчесності як принципу, що об'єднує різноманітні складові: індивідуальні (сумління, відповідальність, гідність), міжособистісні (повага, довіра), інституційні (прозорість, підзвітність), а також нормативні (правила, кодекси, стандарти). Це дозволяє подивитися на доброчесність не лише як на засіб контролю, а як на передумову формування нової якості вищої освіти.

Підтвердженням зростаючої ролі цього феномена є активізація наукової дискусії щодо теоретичних основ академічної доброчесності. Вітчизняні дослідники починають приділяти увагу філософсько-правовому осмисленню понять правдивості, наукової автономії, академічної відповідальності, що, зі свого боку, формує ідеологічне підґрунтя для подальших нормативних і організаційних змін [11]. Таке осмислення виявляє, що доброчесність – це не винятково юридичне чи освітнє поняття, а фундаментальна риса академічного

мислення, яка визначає якість як особистості дослідника, так і всього освітнього процесу.

Крім того, спостерігається поступовий зсув фокусу – від розгляду академічних порушень як окремих фактів до усвідомлення потреби в розвитку цілісної академічної культури, в якій чесність, відкритість і критичне мислення виступають нормою, а не винятком. У цьому контексті доречним є звернення до міжнародного досвіду, зокрема концепції «шести фундаментальних цінностей академічної доброчесності», сформульованої Міжнародним центром академічної доброчесності: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність і мужність [10]. Незважаючи на відсутність офіційного закріплення цієї моделі в Україні, її ціннісні орієнтири вже сьогодні є релевантними для національного освітнього контексту.

Таким чином, на етапі початку системного осмислення академічної доброчесності в Україні важливо переорієнтувати фокус уваги з формального дотримання вимог на внутрішньо мотивоване засвоєння цінностей доброчесної поведінки. Такий підхід дозволить закласти основи сталого розвитку культури доброчесності, яка стане ключовою рисою українського академічного простору в майбутньому.

Аналізуючи стан національного освітнього законодавства на початок 2017 року, можна встановити відсутність офіційного визнання поняття «академічна доброчесність» у базових нормативних актах. У тексті чинного Закону України «Про вищу освіту» [12] відсутні згадки про академічний плагіат, самоплагіат, фальсифікацію чи інші форми академічних порушень як окремі правові категорії. Водночас спостерігається стрімке накопичення передумов для формалізації цього поняття на законодавчому рівні.

Однією з ключових рушійних сил у цьому процесі виступає суспільний запит на прозорість і доброчесність у сфері освіти та науки. На початку 2017 року в Україні дедалі частіше лунають критичні зауваження щодо наявності академічного плагіату у дисертаційних дослідженнях, недоброчесної поведінки здобувачів наукових ступенів, а також поблажливого ставлення до цього з боку наукових рад і вищих навчальних закладів. Це створює потужний тиск на законодавця з метою імплементації механізмів контролю, запобігання й академічної відповідальності.

Відтак, можна передбачити, що протягом найближчих років законодавець здійснить оновлення базових освітніх актів, інтегруючи в них поняття академічної доброчесності як системного правового інструмента. Вбачається за доцільне внести зміни до Закону України «Про освіту», у якому необхідно чітко визначити: перелік форм порушень академічної доброчесності; принципи її дотримання здобувачами освіти, викладачами, науковцями; види академічної відповідальності; права осіб, щодо яких ініційовано процедуру з'ясування фактів порушення; компетенції суб'єктів розгляду таких порушень тощо.

Паралельно з оновленням законодавства слід провести й інституційні трансформації: формування комітетів з етики, ухвалення положень про академічну доброчесність на рівні вищих навчальних закладів, розроблення процедур академічного оскарження, запровадження внутрішніх розслідувань тощо. Ймовірно є і запуск незалежних структур з академічної етики – на кшталт майбутнього Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, яке наділятиметься повноваженнями щодо виявлення, моніторингу та реагування на порушення доброчесності.

Такі процеси дозволять не лише запровадити офіційне визначення академічної доброчесності в національне правове поле, а й закласти підвалини

для її інституціоналізації як одного з критеріїв якості вищої освіти. Водночас критично важливо, аби формалізація не замінила собою етичну сутність доброчесності, тобто аби академічна відповідальність не стала лише інструментом покарання, а виконувала просвітницьку і виховну функцію.

Як відомо, інформатизація суспільства, що стрімко розгортається у XXI столітті, має потужний вплив на систему вищої освіти, змінюючи не лише методи навчання та формати комунікації, а й способи забезпечення академічної доброчесності. У цьому контексті цифровізація виступає не лише як зовнішній технологічний чинник, а як внутрішній каталізатор інституційних змін, що сприяють формуванню нових стандартів якості та етики в освітньому середовищі.

Однією з ключових тенденцій, яка вже проявляється на початку 2017 року, є поступова поява локальних ініціатив щодо впровадження систем електронного архівування академічних текстів. Ці ініціативи створюють підґрунтя для формування єдиного національного репозитарію, що дозволить забезпечити централізовану фіксацію, збереження та перевірку академічних праць. Створення такого ресурсу розглядається не лише як технічне завдання, а як частина комплексної стратегії підвищення академічної відповідальності та запобігання порушенням доброчесності [3].

У перспективі кількох років передбачається активне впровадження в Україні програмного забезпечення для перевірки текстів на наявність запозичень. Зокрема, світова практика вже надає приклади ефективного використання таких систем, як Turnitin, iThenticate, Unicheck, PlagScan. Ці інструменти дозволяють не лише виявляти прямі запозичення, але й аналізувати структуру тексту, співвідношення цитат і власного авторського викладу, виявляючи ознаки «прихованого» плагіату.

Однак поряд із технічними перевагами таких систем важливо усвідомлювати і певні ризики, пов'язані з їхньою абсолютизацією. Надмірна залежність від програмних алгоритмів може звести академічну доброчесність до формальної відповідності показникам «оригінальності», що суперечить її етичній суті. Крім того, програмні продукти не завжди здатні враховувати особливості гуманітарного письма, інтертекстуальність, цитування з первинних джерел чи специфіку наукової традиції в різних дисциплінах. Отже, доцільно поєднувати цифрові інструменти з освітніми, методичними та культурними підходами до формування доброчесної академічної поведінки.

Застосування репозитаріїв і анти-плагіатних систем сприятиме також зміцненню відкритості та прозорості наукового обігу. Надання доступу до академічних текстів у публічному електронному форматі дозволить не лише фіксувати першоджерело дослідження, але й створювати передумови для перевірки, цитування, рецензування та репутаційного моніторингу. Таким чином, цифрова трансформація набуває не лише інструментального, але й культурного значення в контексті доброчесності.

У підсумку, цифрові технології в освіті можуть і повинні відігравати важливу роль у процесах утвердження академічної доброчесності. Проте справжню ефективність їхнього застосування може забезпечити лише їх інтеграція в етичні, освітні та управлінські стратегії вищих навчальних закладів.

Вважаємо, що проблема академічної доброчесності не може бути вирішена виключно шляхом правового регулювання або технічного контролю. Успішне впровадження принципів доброчесної поведінки в академічне середовище передбачає насамперед наявність цілісної освітньої політики, що охоплює не лише зовнішні санкційні механізми, а й внутрішнє виховання

ціннісних орієнтацій студентства та академічної спільноти загалом. У цьому контексті дедалі більшого значення набуває освітній та науковий аспекти академічної доброчесності, які пов'язані з розвитком критичного мислення, академічного письма, здатності до самостійного аналізу й добросовісного засвоєння знань.

На початку 2017 року українська вища школа лише наближається до системного осмислення концепції «академічної доброчесності». Водночас, як свідчить світова практика, ефективним інструментом впровадження принципів етичної поведінки є саме просвітницька діяльність: курси з академічного письма, тренінги з доброчесності, інтеграція відповідної тематики у зміст навчальних дисциплін.

Університети, що намагаються перейти від каральної моделі до підтримувальної, дедалі частіше створюють міждисциплінарні центри академічної підтримки, які забезпечують консультування студентів, проведення навчальних заходів, розроблення посібників, електронних курсів та рекомендацій з питань уникнення плагіату, належного цитування, етичного дослідження тощо. Така система не лише сприяє зниженню кількості порушень, а й формує культуру відповідальності та довіри, що є основою для ефективної освітньої взаємодії.

Особливої уваги потребує підготовка викладачів до здійснення етичного супроводу навчального процесу. Без належного рівня педагогічної і методичної грамотності навіть найсучасніші інструменти залишаються неефективними. Викладачам необхідно не лише виявляти плагіат, а й розуміти його причини, запобігати повторенню, підтримувати діалог з учасниками освітнього процесу на основі поваги й академічної відповідальності. З цією метою доречно впроваджувати програми підвищення кваліфікації, у яких особлива увага приділятиметься формуванню засад академічної доброчесності як частини професійної етики викладача.

Необхідним також є перегляд методів оцінювання, що застосовуються у вищій освіті. Традиційні форми, зокрема письмові контрольні роботи, іноді сприяють нечесній поведінці, тоді як альтернативні моделі – проєктне навчання, портфоліо, усні презентації, тести з відкритими джерелами – дають змогу оцінити рівень розуміння, а не запам'ятовування, стимулюючи самостійну творчу працю студентів. Такий підхід сприяє не лише зниженню ризиків плагіату, а й формуванню етичного ставлення до навчання загалом.

Отже, освітня політика в сфері доброчесності має орієнтуватися на створення системи підтримки, розвиток компетентностей, профілактику порушень через просвіту та особистісний супровід. Саме ціннісний вимір дозволяє вивести доброчесність за межі формального дотримання норм – у простір ціннісного засвоєння академічної етики як основи культури вищої освіти.

Розвиток технологій, глобалізація освітніх послуг та ускладнення академічного ландшафту створюють нові виклики для системи доброчесності, які не зводяться до традиційних форм плагіату чи списування. Уже на початку 2017 року фахівці за кордоном фіксують тенденцію до розширення спектра академічних порушень, що набувають більш витончених форм, зокрема через комерціалізацію послуг з виконання наукових робіт (так зване контрактне шахрайство), використання генеративного програмного забезпечення, а також зростання випадків самоплагіату.

Контрактне шахрайство (contract cheating) – це практика, коли студент або дослідник замовляє виконання академічного завдання сторонньою особою або компанією з подальшим представленням результату як власного. Цей

феномен не лише порушує принципи доброчесності, але й є складним для виявлення, оскільки навіть найсучасніші анти-плагіатні системи не здатні зафіксувати подібні порушення – адже формально текст є «оригінальним». У країнах з розвиненими системами освіти вже напрацьовуються моделі реагування на такі випадки: від криміналізації діяльності сервісів із написання академічних робіт на замовлення (так званих «essay mills») до розробки психолінгвістичних інструментів для виявлення невідповідності стилю письма.

Ще одним викликом, який поступово стає актуальним, є використання генеративних програм (на зразок систем автоматизованого написання текстів). Уже в 2016 році з'являються перші прототипи таких технологій на основі машинного навчання. Хоча на цьому етапі їхня функціональність є обмеженою, можна прогнозувати, що протягом найближчих років вони суттєво вдосконаляться й стануть масовим явищем. Це поставить перед освітньою спільнотою нове завдання: вироблення політик і методів оцінювання, які зможуть протистояти надмірному використанню штучного інтелекту в академічному письмі без належного осмислення змісту.

Окремої уваги потребує проблема самоплагіату – використання автором власних раніше оприлюднених матеріалів без належного посилання або вказівки на факт повторного використання. У 2017 році ця тема ще не є пріоритетною в українському академічному дискурсі, однак міжнародний досвід уже свідчить про важливість її врегулювання. Самоплагіат розглядається не лише як формальне порушення, але й як етична проблема, пов'язана з недоброчесним отриманням вигод (наприклад, отримання додаткових рейтингових балів за публікацію або повторне подання однієї й тієї ж роботи з метою здобуття кількох оцінювань чи інших академічних переваг).

Таким чином, академічна доброчесність у XXI столітті має бути підготовлена до подолання не лише «традиційних» порушень, а й адаптуватися до змін, які породжує цифрова трансформація, глобальні освітні ринки й нові технології. Це передбачає постійний перегляд нормативної бази, оновлення освітніх практик і розширення етичного дискурсу у вищій школі.

Висновки. Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що на початку 2017 року академічна доброчесність в Україні перебуває на етапі формування як цілісного концепту, що має потенціал стати ключовим елементом національної освітньої політики та практики. Аналіз сучасних тенденцій, нормативних ініціатив, освітніх підходів та глобальних викликів дозволяє окреслити вектори її майбутнього розвитку.

По-перше, академічна доброчесність поступово трансформується з декларативного поняття в системну ціннісну категорію, яка охоплює поведінкові моделі усіх учасників освітнього процесу. Вона виходить за межі боротьби з плагіатом і постає як етична основа академічної культури – культури довіри, відповідальності, взаємоповаги.

По-друге, очікуване правове закріплення академічної доброчесності, зокрема через внесення відповідних змін до законодавства, створить інституційні передумови для її реалізації на практиці. При цьому важливо, щоби формалізація не зводилася лише до санкцій, а сприяла формуванню культури саморегуляції, відкритості та справедливості.

По-третє, цифровізація освіти надає потужні інструменти для технічного забезпечення доброчесності: електронні репозитарії, програмне забезпечення для виявлення плагіату, системи збереження академічних текстів. Водночас вона вимагає переосмислення етичних засад академічної діяльності –

особливо в умовах появи генеративного штучного інтелекту та інших інновацій.

По-четверте, саме академічна доброчесність є основою сталих змін у поведінці студентства й викладачів. Розвиток критичного мислення, навичок академічного письма, обізнаності з етичними стандартами має стати невід'ємною частиною навчального процесу. Необхідно також оновити методики викладання й оцінювання з урахуванням нових етичних викликів.

По-п'яте, серед нових загроз, які потребують системного реагування, вирізняються контрактне шахрайство, самоплагіат, недоброчесне використання цифрових інструментів. Ці форми порушень складні для виявлення, але здатні підірвати довіру до академічної системи загалом.

З огляду на зазначене, формування повноцінного середовища академічної доброчесності в Україні потребує не лише нормативних та технологічних рішень, а й глибокого переосмислення цінностей вищої освіти. Добре продумана етична політика, вмотивовані учасники освітнього процесу та належні інституційні практики здатні забезпечити поступ України до освітньої системи, побудованої на засадах правди, чесності й академічної гідності.

Список використаних джерел

1. Гриневич Л. Лілія Гриневич: Нам необхідно створити культуру та інфраструктуру академічної доброчесності. Верховна Рада України. Комітет з питань освіти, науки та інновацій. 12.02.2016. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/74492.html
2. Macfarlane B., Zhang J., Pun A. Academic integrity: a review of the literature. *Studies in Higher Education*. 2012. Vol. 39, No. 2. P. 339–358. URL: <https://doi.org/10.1080/03075079.2012.709495>
3. Перший етап роботи Національного репозитарію академічних текстів розпочнеться до кінця року і сприятиме виявленню академічного плагіату. Міністерство освіти і науки України : офіц. сайт. 20.01.2017. URL: <https://mon.gov.ua/news/pershiy-etap-roboti-natsionalnogo-repozitariyu-akademichnikh-tekstiv-rozpochnetsya-do-kintsya-roku-i-spriyatime-viyavlenню-akademichnogo-plagiatu>
4. Про схвалення Стратегії реформування вищої освіти в Україні на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 244-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-%D0%BF#Text>
5. Wangaard D., Stephens J. M. *Creating a Culture of Academic Integrity*. Clemson, SC : International Center for Academic Integrity, 2011. URL: <https://www.academicintegrity.org/>
6. Дисергейт. Центр академічної етики та досконалості в освіті «Етос». URL: <https://e-csr.org.ua/node/22>
7. Artyukhov A., Liuta O. Academic integrity in Ukrainian higher education: values, skills, actions. *Business Ethics and Leadership*. 2017. Vol. 1, No. 1. P. 34–39. URL: <https://armgpublishing.com/journals/bel/issue-1/article-4/>
8. Стан і проблеми боротьби з плагіатом в українській науковій та освітній сфері. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 24 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/plagiat-8be00.pdf>
9. Bretag T. (ред.). *Handbook of Academic Integrity*. Singapore : Springer, 2016. URL: <https://doi.org/10.1007/978-981-287-098-8>
10. International Center for Academic Integrity. *The Fundamental Values of Academic Integrity*. 2nd ed. Clemson, SC : The Center for Academic Integrity, 2014. URL: <https://www.academicintegrity.org/fundamental-values/>

11. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету. Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с.
12. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>